

Nikolenko O.V.

Institute of Philology

Taras Shevchenko National University of Kyiv

EMOTIONAL CONCEPT LOVE IN ENGLISH NICKNAMES

Summary

The article analyzes emotionally expressive function of nicknames. Emotional meanings that reflect basic human emotions are universal, and their manifestation in nicknames' lexical nominations vary with degrees of depth and different aspects. Emotional lexemes express positive or negative emotional evaluation, subjective determination of the object status, emotionally expressive approving or disapproving of somebody or something. We consider the nicknames as semantically related to one of the six basic emotions models – Love. Subjects of nicknames nominations intend to express maternal love, romantic love, affection, infatuation, and other subtypes of love estimating the activities of others and expressing emotional evaluation.

Keywords: nickname, emotion, emotional concept, affect, emotive, evaluation.

УДК 811.161.2'371

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ПОНЯТТЯ ДУХ В УКРАЇНСЬКОМУ ДИСКУРСІ

Павлушенко О.А.

Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського

У статті досліджено концептуалізацію поняття *дух* в українському дискурсі. Проаналізовано вербальне втілення виявлених концептуальних аспектів в лексикографічних джерелах, художніх, публіцистичних, релігійних текстах. Також до аналізу залучено мовний матеріал, одержаний методом інтерв'ювання корінних носіїв української мови. Виділено домінуючі концептуальні аспекти визначеного мовно-ментального конструкту. Особливу увагу спрямовано на перцептивно-образний адстрат.

Ключові слова: мовна картина світу, дискурс, концепт, концептуальний аспект, понятійний субстрат, перцептивно-образний адстрат.

Постановка проблеми загалом та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. На помежів'ї двох тисячоліть лінгвістична наука впевнено повернулася до дещо занедбаних аспектів дослідження мовної матерії – у її зв'язку з мислительною, зокрема когнітивною, та психічною діяльністю людини як індивіда і як представника певної етнічної спільноти. Науковці взялися до пошуків у мовному дискурсі того етнокультурного й етноментального базису, що об'єднує людей у націю й втілює їхню національну самобутність. Осмислення природи одиниць мовно-ментального простору соціуму – концептів відкриває перспективи розвитку мовознавства у галузі вивчення національних мовних картин світу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Ідею існування національних мовних картин світу вперше висловив В. фон Гумбольдт. Науково-теоретичне обґрунтування й розвиток ця ідея одержала в працях німецького науковця Л. Вайсгерберера, який належав до неогумбольдтіанської течії у мовознавстві. Новий важливий етап у дослідженні мови як засобу систематизації знань і культурного досвіду окремої етноспільноти пов'язаний із науковими студіями Е. Сепіра. Роль метафоризованих переносних значень лексичних одиниць національної мови у концептуалізації дійсності вивчав Б. Уорф.

Мовна картина світу – це відбитий засобами мови образ свідомості, реальності, модель інтегрального знання про концептуальну систему уявлень, що репрезентується мовою [3, с. 46]. Для цілісного уявлення про етномовну картину світу потрібно глибоко проаналізувати окремі його фрагменти в усіх їхніх виявах. На сьогодні у вітчизняному мовознавстві опрацьовано поодинокі фрагменти мовної картини світу українського народу, про повний опис національної мовної картини світу говорити ще зарано. Досліджено концепти: *воля, свобода, неволя, слава, мрія, надія, доля, недоля, віра, кохання, любов, страх, сміх, сум, туга, журба, гріх, спокута, зло, добро, зрада, вірність, рідинність, побратимство, милосердя, жорстокість, гра* (В. І. Кононенко); *шлях, сумління, совість, праця, робота, гріх, вчинок* (Т. В. Радзівська); *воля, дума, думка, Україна* (Т. А. Космеда); *слово, мова, думка, творчість, пісня* (Н. О. Мех); *бог, богородиця, пророк* (Т. П. Вільчинська); *кобзар* (В. Л. Іващенко); *бог* (П. В. Мацьків); *душа* (М. В. Скаб); *чоловік (мужчина)* (Л. О. Ставицька); *краса* (О. М. Цапок); *козацтво* (С. П. Запольських); *правда, неправда* (М. В. Мамич); *життя, дорога* (Ж. В. Краснобаєва-Чорна); *життя, смерть* (О. О. Близнюк); *степ* (О. Є. Єфименко); *небо, земля* (С. О. Шуляк); *жінка* (Т. М. Сукаленко) та ін.

Виділення не вирішених до сьогодні частин загальної проблеми. Концепт *дух* не був предме-

том спеціального дослідження, проте, поза всяким сумнівом, заслуговує на окрему увагу дослідників мовної картини світу українців як у плані лінгвокогнітивному, так і в лінгвокультурологічному. Припускаємо, що, використовуючи методи компонентного аналізу, можна виявити в українському мовному дискурсі різні за своєю природою, а можливо, й суперечливі концептуальні аспекти цього мовно-ментального конструкту.

Формулювання мети статті. Мета пропонованої студії – дослідити концептуалізацію поняття *дух* в українському дискурсі, проаналізувати концептуальні аспекти, вербально втілені в художніх, публіцистичних, конфесійних текстах та лексикографічних джерелах. Виявити домінуючі концептуальні аспекти, особливу увагу спрямувати на перцептивно-образний адстрат.

Виклад основного матеріалу. Дух – це складний концепт, який в сучасному українському мовно-ментальному просторі ще не завершив свого формування, його зміст постійно поглиблюється й доповнюється новими концептуальними аспектами.

Понятійний зміст цього складно структурованого мовно-ментального конструкту представлений понятійним субстратом, який одержав лексикографічну кодифікацію: 1. Психічні здібності, свідомість, мислення; / У матеріалістичній філософії і психології – мислення, свідомість як особлива властивість високоорганізованої матерії, вищий продукт її, в ідеалістичній філософії – нематеріальне начало, яке лежить в основі всіх речей і явищ і є первинним щодо матерії; 2. Внутрішній стан, моральна сила людини, колективу; 3. Загальний внутрішній зміст і напрям, основний характер чого-небудь; 4. За міфологічним і релігійним уявленням, добра або зла безплотна надприродна істота, що бере участь у житті природи і людини; 5. Те саме, що повітря [2, с. 627-628]

Доухъ – псл. духъ, пов'язане чергуванням голосних з дъхъ, дъхоті; споріднене з литовським došos «повітря» [1, с. 149].

Асоціювання духу з життєтворчою ідеєю, згустком знань бере початок в біблійному дискурсі і пронизує ментальний простір людства в цілому. Властивий цей концептуальний аспект й українській лінгвокультурі. Епіцентром його виступає *Дух Божий* – за християнським віровченням – нематеріальна світотворча сила і *Святий Дух* – третя іпостась святої трійці.

На початку Бог створив Небо та землю. А земля була пуста та порожня, і темрява була над безоднею, і Дух Божий ширяв над поверхнею води. (Перша книга Мойсеєва: Буття. Створення світу 1. 2). *Тож ідіть, і навчіть всі народи, християчи їх в Ім'я Отця, і Сина, і Святого Духа* (Євангелія від Св. Матвія 28.16-19)

Я ж вам вірив, як Богу. Мені ви були

За отця, і Духа, і... приклад (Б. Олійник).

Дух пізнання такий самий давній, як і людство, породжений його бажанням досягнути об'єктивного світ у всіх виявах, і загартується труднощами, які навіть можуть становити небезпеку.

Цей дух, що йшов проз течію сторіч і розверзавсь могутніше та дужче у життєдайних грозах протиріч, що розгортали й потрясли суцє (М. Бажан).

У світоглядній традиції українців є розуміння того, що дух – це породження інтелекту людини,

форма вияву її нервової системи, роботи мозку і залежить тільки від його життєдіяльності. З припиненням функцій мозку дух згасає.

А дух? Се ж іскорка лшшень,

Се огник, нервів рух!

Розпадеться мозок, то й огонь

Погасне, згине дух... (І. Франко)

Під впливом релігійного світогляду існує й інша думка, що дух, на відміну від свого матеріального вмістилища, є вічним, він незнищений, його не спроможний спопелити навіть вогонь.

Ще той не вродився

Жар, щоб в нім згоріло

Вічне діло духа,

Не лиш утле тіло! (І. Франко)

Породжений вищою формою матерії, дух набуває спроможність керувати нею, робити її дії цілеспрямованими, визначаючи розвивальну мету. Дух – це воля, внутрішня сила, що породжує прагнення до активної діяльності, віра в себе, упевненість у своїх можливостях. Духу властиво моделювати майбутнє окремої особистості або певної спільноти й активно прямувати до реалізації цієї моделі.

Дух, що тіло рве до бою,

Рве за поступ, щастя й волю... (І. Франко).

Матеріальною оболонкою духу є тіло, у ньому він живе, повсякчас рефлексує на зовнішні подразники: може виявляти різну амплітуду коливань активності, зазнає втоми, підпадає під гніт несприятливих обставин, відчуває муки, відроджується, відновлюється.

Дух падає (занепадає), дух піднімається (підноситься), дух піднявся (піднісся), дух у п'яти ховається (Фразеологізми).

Його охоплював панічний страх, що згодом перейшов у тупий біль, який мучив його тіло й дух (Григорій Тютюнник).

Так важко, звільна хвиль, годин і днів

Повзуть безбарвні, непроглядні стада!

І дух у тілі, бачиться, зомлів... (І. Франко).

Тоді – до царства вод зелено-синіх, що в нім зросла перлина та корал, що в нім, як вічний гора крик, хорал звучить, наш дух тривожаєчи і нині (В. Барка).

В українській лінгвокультурі дух також трактується як ідея боротьби взагалі, прогрес, який противажить старому, віджилому, яке стоїть на шляху розвитку суспільства.

Голос духа чути скрізь:

По курних хатах мужицьких,

Вічний революціонер –

Дух, наука, думка, воля –

Не уступить пітьмі поля... (І. Франко)

В українському дискурсі від часу до часу об'єктивується розуміння духу як національної ідеї.

І може дасться заповіт новий

і дух нові напише нам скрижалі.

Але тепер? як маємо шукати

свому народу землю? Хто розбив нам

скрижалі серця, духа заповіт... (Леся Українка).

Поширеним є розуміння духу як спорідненості світоглядних позицій, переконань, зокрема й лінгвокультурної та етнічної сутності, що слугує основою для національної самоідентифікації, виразною ознакою самобутності певного етнотипу,

критерієм для розмежування з іншими спільнотами, зокрема етнотропами.

Одного духу (фразеологізм). *Я знаю ... Одного ми духу, і мати усім нам – блакить* (В. Сосюра).

Майже у кожного народу є певна суспільна група, яка з найбільшою силою виражає національний дух, національну психологію (О. Губко).

Я – вологодський.

Корінний русак.

Вважай, по духу, не лише по мові,

А так пізнав його пекуче слово

Углиб, і ввись, і на солоний смак... (Б. Олійник).

Почасти спільність поглядів, ідей, інтересів виступає об'єднуючою силою для всього суспільства в певний період його історичного розвитку й трактується українцями як *дух часу* (фразеологізм) [5, с. 224].

Чи є синонімічними мовно-ментальні конструкції *дух* і *душа*? Спільний етимологічний корінь дав в українській мові два різні мовні знаки. Між духом і душею пролягає хоч і тонка, але помітна межа. Ці два поняття не ототожнюються, а отже становлять різні концепти. Вони суть різних площин екзистенції людини як носія духовного і вольового начал, суб'єкта емотивної й інтелектуальної царин.

І дух рече, купаючись у блиску прадуші... (В. Гренджа-Донський)

Високе діло розміняв на слово,

Високе слово – на дрібні діла,

І нишком розпадається основа,

Що цілність душ і духа берегла (Б. Олійник).

Однак паремійний фонд української мови пропонує фразему *як на духу*, що має значення «широ, відверто, нічого не приховуючи» [5, с. 225] і виступає семантичним еквівалентом російської фразеологічної одиниці «по душам». Це дозволяє нам видіти окремий периферійний концептуальний аспект аналізованого мовно-ментального конструкту, який споріднює його з концептом *душа*.

У більшості випадків дух усвідомлюється носіями української лінгвокультури як внутрішня сила, воля особистості, її моральний, психічний, поведінковий стержень, який визначає прямування в життєвому просторі.

Твій дух не став приниженим і плюсклим,

хоч слала доля чорні килими

то од Вілюйська до Холуйська,

то з Києва до Колими (Л. Костенко).

Людське ставлення підіймає дух і дає силу рукам. Товариське оточення, безкорислива мета (Ю. Яновський).

Нам треба залізних духом людей... (Г. Косяк).

Проте в українському мовно-ментальному просторі немає абсолютного ототожнення духу й волі. У цьому зв'язку актуалізуються контексти, у яких лексичні одиниці *дух* і *воля* вживаються як мовні знаки з різним змістом, отже, експлікатори різних концептів.

Життя ускладнюється, моральні вартості знецінюються, тут, аби не впасти духом, не розчаруватися, потрібна залізна воля (Р. Андрияш).

В українському дискурсі є спроби розмежувати дух і свідомість, мислення.

І як я змірю твердість духа

І думу, всеблаженну думу (В. Барка).

Очевидним є зв'язок духу з емоційною стороною буття людини, її психічною організацією.

А в своїх найвищих пориваннях емоційна сфера, навпаки, є найвитонченішою найодухотворенішою цариною людського духу (О. Губко).

Найдавніший, праслов'янський, компонент когнітивно-семантичної структури концепту дух (дихання як фізіологічний процес) якнайширше представлений в паремійному фонді української мови: *в один дух*, – дуже швидко, миттю, *на весь дух*, *з усього духу*, *скільки є духу*, *що є духу* – щосили, з максимальним напруженням, *одним духом* – без затримки, *дух вийшов* (*вискочив*, *випер*) – помер, *дух займається* (*забивається*, *затинається*) – стає важко дихати від хвилювання, сильного душевного потрясіння, *щоб і дух не пах* (*не смердів*) – на означення вимоги до когонебудь піти геть, перестати бути де-небудь, *ні духу живого* – жодної істоти [5, с. 225].

Перцептивно-образний адстрат концепту дух в українському дискурсі вербалізовано досить розлого.

Дух набуває персоніфікації в особі вольової людини (групи людей), борця, організатора, духовного вождя.

Вічний революціонер...

Він живе, він ще не вмер.

Міліони зве з собою, –

Міліони радо йдуть,

Бо се голос духа чуть (І. Франко).

Посилують образний адстрат концепту дух експліцитні й імпліцитні, асоціативні, порівняння з різноманітними референтами, що втілюють висоту, піднесення, наприклад, *тополя*, *небо*.

І дух його – як гін стрімких тополь, що височать на обрисі гірському (І. Гнатюк). *Вклав у всі живі створіння душу, з духом неба злиту...* (М. Бажан).

Всеперемагаючий потенціал творчої сили духу, апофеоз його життєдіяльного начала об'єктивується в асоціативному зв'язку з вогнем, вибухом.

...вогненним святом духа завирює і вибухне ХХ вік! (Є. Маланюк)

Трактування духу як виразника найбагатриших виявів діяльності людини об'єктивує синтаксична конструкція *велич духу*, яку можна кваліфікувати як традиційну для контекстного оточення титульного імені аналізованого концепту.

...ніколи не являла людина й стільки благородної сили й величі духу... (О. Довженко)

Здійснений нами асоціативний експеримент дав такі результати (в опитуванні взяли участь 100 осіб студентів різних спеціальностей ОКР бакалавра Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського):

- дух (святий), ототожнення з Богом, неземним началом життя – 56;
- вольове начало особистості, характер – 51;
- свідомість, розум – 14;
- енергія, сила – 28;
- дух нації, патріотизм – 42;
- вияв містичного, потойбічного, пов'язаного не з християнським вченням, а з язичницькими віруваннями – 56;
- дихання, запах – 39;

- втілення самого життя (буття) – 18;
- ототожнення з душею – 18.

Отже, у свідомості пересічних носіїв української мови домінує розуміння духу як неземного начала життя (ототожнення з Богом) – 56 і вияв містичного, потойбічного, пов'язаного не з християнським вченням, а з язичницькими віруваннями – 56. Цей, на перший погляд суперечливий, результат опитування насправді є дуже красномовним фактом, який засвідчує глибоко укорінені у свідомості українців архетипні світоглядні традиції, у яких поєдналися прадавні уявлення, зумовлені первісними релігійними віруваннями, і ті, що постали пізніше під впливом православ'я. Крім того, при глибшому осмисленні ці два концептуальні аспекти мають спільне підґрунтя – в обох випадках це сили, що мають астральне походження, перебувають за межею осягнення людиною і можуть чинити на неї вплив, не контролюваний з її боку. Другу позицію займає концептуальний аспект «вольове начало особистості, характер» – 51, очевидно, сформований у процесі еволюції особистості як суб'єкта суспільної активності.

В українському дискурсі до вербальних засобів втілення концепту дух належать деривати *духовний* і *одухотворений*, які перебувають у відношеннях словотворчої мотивації з титульним іменем (субстантивом *дух*) аналізованого мовно-ментального конструкту. Ці ад'єктиви слугують варіативними репрезентантами концепту в асоціативному просторі носіїв національної мови, розширюють коло його властивостей й ознак. Духовними можуть бути життя, інтереси, потреби, виховання, діяльність, енергія, стосунки між людьми та сформовані на їхній основі групи чи об'єднання тощо.

Запорозжці були не тільки елітним станом України, але й виступали як духовний катализатор, як соціальний фермент у консолідації й кристалізації українського етносу як народу, як нації. Так Запорозька Січ виступала як осереддя, духовний центр етногенезу українців (О. Губко).

Дискурсивна профілізація концепту дух однокореневими ад'єктивами доповнює його «вер-

бальний портрет» (4, с. 113) вживанням їх у метафоричних конструкціях типу *голос одухотворений, думка одухотворена, жага духовна*.

У мовчазливу готику тополі, в труда одухотворену грозу (Л. Костенко)

Встановлю вечірній час, як молитву народу, полечу духовним своїм зором на Україну до рідного народу, якого ніжним сином я є, був і буду во ім'я отця (О. Довженко).

О музо муз, – і суцього, й майбутнього, ти очищай нас, як жива роса, І прихилий до поля многотрудного, І поривай в духовні небеса! (Б. Олійник)

Дух може набувати естетичних виявів, одухотвореність традиційно пов'язують з розумом людини, її ученістю, шляхетністю поведінки.

А що вже говорити про красу духа! Одухотвореність обличчя, розум, що світився в очах і в кожному слові, красномовність, ученість, начитаність, знання чужоземних мов, шляхетність і краса почувань і вчинків – усе це також було естетикою вищого гатунку (О. Губко).

Висновки з цього дослідження та перспективи подальшого розвитку в цьому напрямку. Отже, в свідомості українців домінує релігійне трактування значення титульної номінації досліджуваного концепту – це розуміння або в межах християнської традиції, або пов'язане з рудиментарними язичницькими уявленнями. На другому місці у світлому секторі свідомості українців перебуває концептуальний аспект «вольове начало особистості, характер», третю позицію посідає «дух нації, патріотизм». Цим зумовлені й основні ознаки, які інтер'ювані особи асоціативно пов'язують з референтами, позначуваними субстантивом *дух*: *святий, вічний, світлий, першородний, незламний, всеосяжний, сильний, легкий, чистий*.

У статті викладено лише основні результати компонентного аналізу семантичного поля концепту *дух*, які можуть стати початком ґрунтовного вивчення цього мовно-ментального конструкту. Зокрема, один з напрямів такого дослідження може бути продуктивним в площині конфесійного дискурсу.

Список літератури:

1. Етимологічний словник української мови. У семи томах. Том 2 / Укладачі О.С. Мельничук (головний редактор), В.Т. Коломієць, О.Б. Ткаченко Київ: 1985. – 569 с.
2. Новий тлумачний словник української мови. У трьох томах. Том 1. Видання друге, виправлене / Укладачі: Василь Яременко, Оксана Сліпущко. – Київ: «Аконіт», 2008. – 567 с.
3. Постовалова В.И. Роль человеческого фактора в языке: Язык и картина мира / В.И. Постовалова [и др.] – М.: Наука, 1988. – 216 с.
4. Приходько А.М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / А.М. Приходько. – Запоріжжя: Прем'єр, 2008. – 332 с.
5. Словник фразеологізмів української мови / Укладач В.М. Білоноженко та ін. – Київ: Наукова думка, 2008. – 1104 с.

Список використаних джерел:

- Бажан М. Твори в чотирьох томах. Поезії. Поеми / М. Бажан. – Київ: Дніпро, 1974. – 367 с.
- Барка В. Поезія. Повість «Жовтий князь» / В. Барка. – Київ: Наук. думка, 1999. – 304 с.
- Біблія або Книги Святого Письма Старого й Нового Завіту / пер. Іван Огієнко. – Київ: Українське Біблійне товариство, 2002. – 1376 с.
- Губко О. Психологія українського народу: наукове дослідження у 2-ох кн. Кн. 2: психологічні особливості наших краян у міжчасі Трипілля – сучасна Україна / Олексій Губко. – Вінниця: ТОВ «Видавництво-друкарня ДІЛО», 2013. – 400 с.
- Довженко О. Твори у трьох томах. Том перший / О. Довженко. – Київ, 1958. – 500 с.
- Косинка Г.М. Заквітчаний сон: Оповідання, спогади про Григорія Косинку: для ст. шк. віку; худож. оформл. К.Т. Лавра; [Упоряд. і приміт. Т.М. Мороз-Стрілець] / – Київ: Веселка, 1991. – 287 с.

- Костенко Л.В. Річка Геракліта [Текст] / Л.В. Костенко. – Київ: Либідь, 2011. – 336 с.
 Українка Леся. Зібрання творів: У 12-ти т. / Леся Українка – Київ: Наук. думка, 1975. – Т. 1-3.
 Маланюк Євген. Повернення: Поезії. Літературознавство. Публіцистика. Щоденники. Листи / Серія «Ad Fontes – До джерел» / Є. Маланюк. – Л.: Світ, 2005. – 496 с.
 Олійник Б. Таємна вечерея [Текст] / Борис Олійник. – Київ: Парламент. вид-во, 2000. – 144 с.
 Сосюра В.М. Мазепа: Поема. Лірика / В.М. Сосюра. – Київ: Дніпро. 2001. – 221 с.
 Тютюнник Г. Вир [Текст]: роман / Григорій Тютюнник. – Харків: ТОВ «Будинок друку», 2013. – 543 с.
 Франко І.Я. Зібрання творів: У 50 т.: Художні твори / І.Я. Франко. – Т. 1: Поезія. – Київ: Наук. думка. – 502 с.
 Франко І.Я. Зібрання творів: У 50 т.: Художні твори / І.Я. Франко. – Т. 2: Поезія. – Київ: Наук. думка. – 543 с.
 Яновський Ю. Оповідання. Романи. П'єси / Ю. Яновський. – Київ: Наук. думка, 1984. – 573 с.

Павлушенко О.А.

Винницький державний педагогічний університет
 імені Михайла Коцюбинського

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ПОНЯТТЯ ДУХ В УКРАЇНСЬКОМУ ДИСКУРСІ

Анотація

В статті досліджено концептуалізацію поняття *дух* в українському дискурсі. Аналізується вербалізація концептуальних аспектів в лексикографічних джерелах, художественних, публіцистических, релігійних текстах. Для дослідження також використано матеріал, отриманий методом інтерв'ювання носіїв української мови. Серед концептуальних аспектів виділено домінуючі. Особливу увагу приділено на перцептивно-образному адстраті.

Ключові слова: мовна картина світу, дискурс, концепт, концептуальний аспект, перцептивно-образний адстрат.

Pavlushenko O.A.

Vinnitsia State Pedagogical University
 named by Mykhailo Kotsyubynsky

CONCEPTUALIZATION OF THE NOTION OF «SPIRIT» IN UKRAINIAN DISCOURSE

Summary

The article presents an analysis of the conceptualized notion of «*spirit*» in Ukrainian discourse. The research has been based upon fine literature texts as well as those representing the confessional and publicistic styles, lexicographic resources and the material obtained from interviewing common native speakers of Ukrainian. There have been defined the dominant conceptual aspects of the mental language construct and the accentuated perceptive image adstrat.

Keywords: mental language construct, concept, notional substrate, perceptive image adstrat, association.